

բնաւ ընդունելութիւն չգտաւ Օտէնին մէջ, Փոխանակ վհատելու սոյն գործին անյաջողութենէն՝ դարձեալ զբաղեցաւ ուրիշ նորանոր գործեր արտագրելու: Թէ՛ թատերական երկեր հանելն իր արուեստն էր՝ անյաջող փորձէն չորս տարի վերջն հասկցուեցաւ, և յիբաւի իր աշխատութիւնները թատերարեմերուն վրայ ալ սկըսած էին ծափեր խելել: Յաջողութեանց աստղը ոչ միայն Գաղղիոյ, այլ նաև բուր Եւրոպոյ և մինչև իսկ Միացեալ Նահանգաց մէջ տեսնուեցաւ:

Իր համարաւ կազմեցին հետեւեալ կատակերգութիւնները, տրամները, վոսպիւններն ու զաւեշտները. «Pommes du voisin». «Famille Benoiton». «Bébé». «La Haine». «Patrie». «Les vieux garçons». «Les Patte de mouche». «Nos bons villageois». «Fernande». «Séraphine». «Tosca». «Fédora» «Madame Sans-Gêne», և այլն, և այլն:

Սառուսի գրուածքներէն՝ Լևոն Բաշալեան հայերէն թարգմանած է «Nos intimes»-ը (Մեր Մտերիմները) Պոլիս 1888ին: Ունինք նաև 1907ին Թիֆլիս տպուած «Spiritisme»-ը (Ոգեհարցութիւն). թարգմանիչը՝ Լ. Մելիք-Աղաման: Վերջերս Թիֆլիսի «Գործ» լրագիրը կ'իմացնէր որ Բագուի Հայոց Մարդասիրական ընկերութեան զահչիճին մէջ խաղացքը են Սառուսի «Արի բաժանունը» (Divorçons) կատակերգութիւնը. բայց անոր տպագրութիւնը տեսած չենք:

Թատերագիր Ակադեմականին գրական իսկութիւնը հայ թերթիներուն մէջ՝ ցուցադրուած է նաև հանրածանօթ Յ. Ալփիարի արամիտ կարճ տողերուն տակ. որով փափագած ազգարարութեանը հանդէպ պարտականութիւնը կը կատարէր «Արեւելք»ի (թ. 6940) այն «Խօսուըտուը»ին մէջ՝ ուր — ինչպէս գրած էր — խմբագրութիւնը կ'ըսէր իրեն. «Շարաթ օրուան թիւը թիչ մը գրական պիտի ընենք, գիտցած ըլլաւ»: Ահա ուրեմն սոյն օրագրին մէջ իր միակ գրականը:

«Ինձի համար Նարուէնէն մեծ ժայռ է Վլորթորէն Սարտու, որովհետև առաջինը քանի մը հարիւր հազար հոգիներու մահուամբ ձեռք բերաւ իր յաղթանակները, մինչդեռ քանի մը հազար հոգի սպրեցուց Madame Sans-Gêneի շնորհակալ իր եօթնասունի մօտ թատերգութիւններով: Բնմին Աստուածը եղաւ Սարտու ամէն նոց համար որ թատրոնի պաշտամունքը ունին»:

Հ. Ղ. ՏՅԵՅԱՆ

* Հմտ. La Grande Encyclopédie և ժամանակակից պոլսահայ թերթերը:

ՀԱՅ ՀԱՆՃԱՐԷ ԳՆԱՀԱՏՈՒԱԾ

Պ. ՅԱՐ. ՍԻՆԱՆԵԼԱՆ

Քաղցրէ մեզ ստէպ մատնանշել մեր ընթերցողներուն՝ այնպիսի Հայ անձնաւորութիւններ՝ որոնք իրենց տաղանդին բարձրութեամբ օտար Մամուլներէն կը գնահատուին, կը փառաւորուին: Այո՛, մենք մեծապէս կը մխիթարուինք քանի որ կ'ըմբռնենք թէ այդպիսի անհատներ գերազանց ապացոյցներ են ու խօսուն վկաներ՝ թէ Աքընապեան զարմ ո՛չ միայն վերածնած է՝ այլ նաև բարւոյն, գեղեցկին և օգտակարին մէջ օրըստորէ կը զարգանայ:

Տարիներ առաջ Բագմավկայի և Գեղոսիի էջերուն մէջ (1904ին) Պ. Յ. Սինանեան երաժշտապետի մասին յօդուածներ զետեղած էինք, գրեթէ միշտ մէջ թերելով օտար մամուլի գովասանական խօսքերը: Այս անգամ ալ նոյն օտար մամուլն է որ առիթ կու տայ մեզ այս երիտասարդ արհեստագէտի մասին մի քանի խօսք տղղելու, ուրիշ առթի վերապահելով իւր արտադրած հեղինակութիւններուն նկատմամբ աւելի ուսումնասիրուած գրութիւն մը հրատարակելու:

Բայց նախ ըսենք որ ինքը՝ Պոլսոյ ամբողջ հայութեան և օտարներու ծանօթ և սիրուած երաժշտապետն է: Մեր լրագիրները ստէպ կը խօսին իր ձեռնարկներուն, նորանոր հրատարակութիւններուն

և սարքած երեկոյններու մասին, և այլն, թէնդիկի ԱՄԷՆՈՒՆ ՕՐԱՌՈՅՅԻՆ մէջ (345 էջէն 350) ԴԱՆՆԱԿ ՈՒ ԶՈՒԹԱԿ վերնագրի տակ՝ հմտալից գրութիւն մը կայ, Սինաննանէ գրուած: Հոն զետեղուած պատկե-

Մաշտոյ 8. Սինաննան

րին տակ թէնդիկ գրած է «Յարութիւն Սինաննան: Ծն. 1872ին Կ. Պօլիս: Զու- թակահար, դաշնակահար, նուագապետ և երգահան: Սան՝ իր արուեստագէտ հօր, և Մայիսրո Տ. Զուհաննանի»:

Օսմանեան Սահմանադրութիւնը հռչակուելէ վերջը, Սինաննան Ազատութիւնը և

ազատարարները երգարանող սոխակն է դարձած: Դախ հրատարակեց «ՔԱՅԼԵՐԳ ՄՈՒՍԹԻՆ ԵՒ ՅԱՌԱԶԱԿԻՄՈՒԹԻՆ» Զօռնա՝ (Օսմանեան Հայրենասեր քօմիտիին. որ իսկոյն պաշտօնապէս ընդունուած ըլլալով կ'երգցուի ընկերութեան կազմակերպած ամէն հանդէսներու միջոց: Թիւրք լրագիրներէն, Թաւրիս, Սպահ, Սերվիքը Ֆիհուս և ուրիշներ՝ սրանչանցով խօսեցան անոր մասին: Դմանապէս Stamboul, la Turquie, Levant Herald, le Moniteur գաղղիերէն լրագիրները, հայերէն և յունարէն օրագիրները մեծ զովեստիւք յիշատակեցին այդ քայլերգը:

Յետոյ ի լոյս ընծայեց Երգ Դմանտուկայ կամ Chant Patritique ըստածը որուն հայերէն և թրքերէն խօսքերը սրբատայրդ են միանգամայն կորովի, վասն զի կը սկսի,

Ազատութեան սիրոյն համար շատ արիւններ թափուցան Անեղ հայր ու զաւակներ եկան աշտեղ Քաղուեսան. Ան՝ եղբարք եւ ալ կ'երթա՞ւ Ազգս համար մտնելու, Ազատութեան սիրոյն համար ամբողջ կեանքս զոհելու: [և այլն]:

Ասկէ վերջը լոյս տեսաւ ՔԱՅԼԵՐԳ՝ Զօռնա Հայրենասեր Սիոյեանե Ազատութեան քօմիտի. Իշխան Սպահնետիս: Որուն յաջորդեց ՍՄԻՍԹԻՄԱ—ՎԱԹԱՆ ՄԱՄԷԼ:

Իայց մեր գրականութեան համար Սինաննանի ծափահարելի արտադրութիւնները Հայ Ժողովրդական Երգերու շարքն է որոնցմէ ցարդ հինգ հատը լոյս տեսած են: Դերդաշնակօրէն նօթայի առնուած՝ հայերէն բառերու տակ ֆրանսերէն հնչումներն ալ տպագրուած կտորները հետեւեալը են. — Թիւ 1, Երիտեանակ. — Թիւ 2, Արիք Հայկազունք: — Թիւ 3, Մայր Արարսի: — Թիւ 4, Ի Բիւր Զայնից: — Թիւ 5, Բամբ Որտասն: Ասոնց ամէնուն վրան ալ տպուած է՝ Harmonisé et arrangé pour piano et chant ou Violon (ad libitum) par H. Sinanian: Երգահանը arrangé բառէն վերջը corrigé ալ կրնար աւելցնել քանի որ ինքը նաև ուղղած կամ սրբագրած է շատ մասեր:

1908 հոկ. 21ի Stamboul ֆրանսերէն րազիբը *Nos Compositeurs* վերնագրի տակ կ'ըսէ. «Le M. H. Sinanian, le compositeur de musique bien connu, vient de faire paraître trois nouveaux morceaux, harmonisés et arrangés par lui: la marche *Silistra-Vatan* et *Dzidzernag* et *Arik Haigazoung*, deux chants populaires arméniens». և այլն:

Իսկ այս տարուանը յունուար 11ին միևնոյն րազիբի մէջ կարդացինք, «Mr. H. Sinanian continue l'application des chants populaires arméniens arrangé et harmonisés par lui avec une grande *maestria*».

Pamp Vorodan le dernier chant paru est fort bien chantante. La mélodie en est fidelement transcrite». և այլն:

Ֆրանսերէն և Իտալերէն La Turquie անուն Պոլսական րազիբն ևս այս յունուար հինգին *Composition musical* վերնագրին կը յարէ. «Le Maestro H. Sinanian, dont le talent de compositeur tout aussi bien que celui de pianiste et de violoniste sont fort connus, vient d'écrire une nouvelle marche d'une très jolie allure dédiée au prince Sabaheddine. Il vient également de mettre en musique un chant arménien *Pamp Vorodan*, d'une mélodie très riche et d'un très bel effet musical. Ces morceaux qui s'ajoutent à la liste déjà nombreuse de ses autres compositions musicales, seront très certainement appréciés par les professionnels, tout autant que par les amateurs. En vente dans tous les magasins de musique à Péra». Երևբ հոս կաւելցնինք որ Յ. Սինանեանի հրատարակածները ցարդ ԾՃ հատ են, ասոնք շատերը հինգական դրուշ կ'արժեն և փափաքողներ կրնան ուղղակի հեղինակին սա հասցին գրիմը. Mr. H. Sinanian. - Rue Féridié N. 83. - Péra. Constantinople.

Պոլոնիս տպուող Լ'Ալկէլէփրէ Տ'իթալիս լրագրին փետրուար 21ի թիվին մէջ Il Verdi Armeno վերնագրի տակ Տ. Չուհանեանի մասին գեղեցիկ յօդուած մը կարդացնինք: Քրողը ևստուայի համալսարանը գրականութեան ուսանող հայաստէր կոմս մին է Riccardo della Torre անունով: Իրեն մեծապէս շնորհակալ կ'ըլլանք՝ որ հայ հանճարի մասին գնահատումի սիրուն տոտեր նուիրած է: Ի մէջ այլոց հետեւեալ իմաստները կը պարզէ.

«Հայաստան արեւելքի այն երկիրն է՝ որ իր խանձարուրքի մէջն իսկ ծաղկեալ պահեց հայրենեանեղ քաղաքակրթութեան ամբողջութիւնը՝ անսասան մնալով կենսքի ամենապոփոխ պայաքարի մէջ՝ որ ցարդ կը մղէ զինքը շարակապտող ամէն տարբերու դէմ, մասնանդ թէ հայ միտքը մշտասեւ հաւանաբնորուն մէջ բեղմնատուր և կրողի կը հանդիսանայ: Հանճարը զիսէ բարձրանալ ամբողջային արգելքներէն վեր ու անսահ ճարիւղի միջոցին մէջ՝ լուսոյ անսպասելի ճառագայթներն ցոլացնելով ամէն կողմ: Եւ Իրաւաբք պատուաբեր հանճարը կը սփռիքէ ճշունչուած ազգի մը վշտացեալ սիրտը:

Տիրանի Չուհանեան՝ Հայ Վէրտին այդպիսի հանճարներէն մին եղաւ: Ինքը ներգաշնակ մեղեդիներու երկնային խմբագիրը, վարպետ արհեստագէտը՝ իր յաղթանակները պատուեց այժմեան քաղաքակրթութիւնը և դեռ աւելի իւր Հայրենիքը: Եակաւաթիւ եւ այն խոտալցիք որ ճանչցած ըլլան այն հանճարը, և մենք զայն մեր ազգիս հոս մի քանի իօսքով ճանչցնելուս միջոց կը զգանք որ անօգուտ պիտի չզատուի մեր ճիզը, քանի որ Կեն Արհեստագէտի յիշատակն է որ կ'ուզենք պատուել: Եւ յիրաւի հմտանալով Չուհանեանի հրատարակութիւններուն կարող եւք եզրակացնել որ այդ անձը Արեւելեան երաժշտութեան ճշմարիտ ախոյանն՝ անհամեմատ մեծ երգահանը եղած է: Չրոյց կայ թէ Խոտալկան թատրոններու մէջ բեմ պիտի բարձրանան անոք հեղինակութիւնները՝ որոնք արդէն Գազդիոյ մէջ ստէպ ծափահարուած են: Երևբ մեր սակիք տեղեկութիւններով կ'ուզենք նաև Չուհանեանի իսկական ազգութիւնը բնորոշել, պնդելով թէ ինքը հայ էր և ոչ թէ Թուրք՝ ինչպէս վերջերս կարդացինք իտալական լրագրի մը մէջ, Թէ և այդ՝ թիւրիմացութեան մը արդիւնքը կը համարինք՝ վասն զի Օսմանեան հպատակ մ'էր՝ բայց ազգաւ հայ:

Չուհանեան վարպետն իր քնարին թրթռացումներուն նբութեամբ և ախորժալուր ներդաշնակութեամբը՝ այնպան դիւթած է իր ունկնդիրները՝ որ ամէն ալ համակրանքի զգացումներ և միշտ թարմ յիշատակ կը պահեն իւր մտքին: Իսկ անոնք որ երաժշտութեան ազնիւ

Մեծամեծ մտածութիւնը սրտէն կը ճնուսնն (Վալկնս):

Քիչ ուտելը եւ քիչ խօսիլը՝ բնաւ չարիք չեն հասցըններ:

Կեանքը վայրկեան մ'է՛ երկու յաւիտեանականութեանց մէջ:

Շուայրութիւնը՝ պէտքը կ'առաւելու. չափաւորութիւնը՝ հաճոյքը կը շատցընէ:

Քիչեր են՝ շատ բաներու մէջ՝ ընծ:

Ա Յ Լ Ե Ի Ա Յ Լ Ք

Մ Ա Յ Ր Ե Ն Ի Լ Ե Զ Ո Ւ Դ

ու վսեմ արհեստին ճաշակն ունին, երբ լսեն Զուհանեանի կտորները զմայլանքի և յարգանքի խոր զգացում մը պիտի տածեն անմահ երգահանի շիրմին առջև:

Ինքը բոլոր անձամբ երգի արհեստին նուիրած էր իր անձը, որ բնական հասնարով մ'ալ օժտուած ըլլալով՝ նոր տեսակ երաժշտութեան հիմնադիրը, վարպետ մեկնիչը ու ղեկավարը հանդիսացաւ: Ինքը արեւելեան ազգերու մեղեդիները ի մի ձուլելով՝ նոր դարերի մը ստեղծիչը եղաւ, և Վոսփորի բանաստեղծական երկերքին տակ երազուած ամէն ներդաշնակութիւնները իր քնարէն լսուեցան:

Մանկութեան միջոց դպրոցը գրեթէ իրեն ոչ մի օգուտ չըրաւ. ինքը ստեղծող տաղանդ մ'ըլլալը ցուցուց պատանեկութենէն ստեղծ. միշտ քաղցրանուագ երգեր յօրինելու գաղափարներով յափշտակուած՝ առանց դաշնակի վրայ նախապէս փորձերու՝ սրտին զգացածը, մտքին ծնունդը ուղղակի հօգալի թղթին վրայ կը տողէր: Դեռ շատ Պօլսեբնակ ընտանիքներու ազգականներուն և աշակերտներուն ժող իր ափ յափոյ գրածներն անտիր կը պահուին:

Իր քաղցրահամբոյր բնատրութեամբ արհեստակերտներուն, իր խումբերուն անդամներուն հետեւի և սիրելի էր: Բնաւ դրամ գրգելու տենչանքէն չբռնուեցաւ, ճշմարիտ աւրիյսուի կենսք իր անցուց, մտնելէ առելի՝ առատածնուն և ուղորմած գտնուելով տակից կը պակսէր քսակէն: Կերութեան և հրահանգութեան միջոց քաշուելով իզմիր՝ անմիջեմար անցուց վերջին օրերը յետին աստիճանի չքաւորութեան մէջ, և եթէ Ա. Քէ. սէնեան աշակերտը փառաւոր յուղարակողութիւն կազմակերպելու ամէն ջանք չթափէր, 1898ի Մեծ Վախճանեայր՝ գոհնիկ մարդու թաղուեալ պիտի ունենար: Այն Զուհանեանը՝ որ մահուան անկողնէն իսկ երաժշտութիւնը կը ներբողէր՝ և ձեռաց մէջ վերջին հեղինակութեան կտորը բռնած՝ արտասուաց հովիտէն նուագներու աշխարհը կ'անցնէր, և այլն, և այլն:

Հոս աւելցնենք որ Լեւոն Պ. Ա. Քէ. սէնեան աշակերտը փառաւոր Խաղում մը կատարելուն գումիկ գաւազմարը իրագործեց, Պ. Յ. Սիմանեան ալ իր անխնայ ֆիգերովն իւր Սեփ վարպետին հողակոյտին վրայ կիսամետրի մնամարմար բարձրացուց 1907ի յունուարին: Ալ Սիմանեանի էփեմար լրագրի մէջ (տես 1907, յունուար 20). Մայնադրոյ Տ. Զուհանեանի յիշատակին գեղեցիկ ներբողներ հրատարակեց:

Հ. ՆԵՐՍԷՍ Տ.

Իմ մայրական երկնատուր և անուշիկ լիզու, երբ քու քաղցրիկ Հնչումդ, քու երկնազդեցիկ բարբառդ և քու շնորհալի անուշդ լսեմ, վերլոյշումս անցեալին պրիսմակին մէջէն վրադ կ'արտացոլայ: Պատմութեան համայնացոյց պատկերին խորը քու փառքդ, քու թշուառութիւնդ, քու ելքդ ու վախճանդ միանգամայն կը նըշմարեմ:

Ո՛հ, ինչ անուշ է մայրենի լիզուին գազանիքը պարզել, անոր տաքուկ ծոցը նետուիլ և անոր կարմրորակ արիւնը ծծել ու սնանիլ: Մայրենի լիզուին սէրը և անոր անշէջ հուրը բորբոքել Հայ մանկաւայն սրտիկին մէջ:

Լեզուդ հայկական, դու՛ն գաղտնիքնե՛րու գաղտնիքը և լիզուններուն մէջ վսեմնես: Դու՛ն հողիին ու մտքին, զգացումին ու գաղափարին, քաղաքակրթութեան ու յառաջդիմութեան կամուրջնես: Դու՛ն անցեալին ու ներկային շաղկապը՝ ուսանողին կենանքն ու փափաքը՝ և օտարամուկն պատրանքնես:

Ո՛վ օտարամուկներ, դու՛ք, մայրենի քաղցրունակ լիզուն թողով, օտարին պաղ ծոցը կը նետուիք, կարծելով թէ հոն է կենանքը, հոն է սէրը, հոն է գորովը: Ո՛չ, Մայրենի ծոցէն դուրս ոչինչ կայ քաղցր, ոչինչ կայ կենսունակ: Ո՛վ Հայ պատանեակներ զուք որ կ'աւտէք այս հրաշալի լիզուն, գիտցէք, թէ ան ալ իր մայրական գութով չպիտի խնամէ զձեզ, չպիտի տայ ձեզի իր լիակաթ տոնիքը: Իւր փափկիկ փետուրներուն տակ չպիտի տաքցնէ զձեզ: Վայ այն մանկիկին որ կը զրկուի իր մօրը գերկէն:

(Օտարամուկներ, օտարամուկներ,

1. Իրտաղէմի ժառանգաւորաց վարժարանի աշակերտ Ա. Համբարձեանի այդ անգրանիկ սոցերը Բագմավիսի մէջ կը գտնուենք ի բաշխարութիւն գրական ստապրէզին մէջ մտնելու և յարատեւելու: